

МҒТАР 16.31.51

DOI: [10.59102/kufil/2025/iss1pp346-357](https://doi.org/10.59102/kufil/2025/iss1pp346-357)

Г. Рысбекқызы¹, Б. Әбдуалиұлы¹

¹Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, 000001, Қазақстан Республикасы

АҒЫЛШЫН ТІЛДІ АУДИТОРИЯҒА ҚАЗАҚ ТІЛІН ОҚЫТУДА АНТРОПОНИМИЯЛЫҚ ЛЕКСИКАНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕМЕСІ

Қазақ тілін ағылшын тілді аудиторияға үйрету кезінде ұлт мәдениетімен таныстыру тіл үйренушінің тіл табиғатын сезінуіне жол ашады. Бұл орайда тілдік материал ретінде антропонимиялық бірліктерді қолданудың маңызы зор. Қазақ тіліндегі кісі есімдердің және есімдерге қатысты лексика мен мәдени-әлеуметтік ерекшеліктеріміздің шетелдік азаматтар үшін қиындық туғызатын тұстары біршама. Мақалада сол қиындықтардың алдын алу үшін қазақ тілін шет тілі ретінде оқыту әдістемесіне енгізуге болатын тапсырмалардың сипаттамасы берілді және түрлері таныстырылды. Бірінші кезекте шет тілін оқытудағы әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктің маңызына назар аударылды. Тақырыпқа қатысты осыған дейінгі зерттеулерге шолулар жасалды, білім мазмұнында қамту үшін кісі есімдерінің өзіндік ерекшеліктеріне де қысқаша талдаулар жасалды.

Ағылшын тілді азаматтармен жүргізілген сұхбаттардың нәтижесінде, шетелдіктердің қазақ тіліндегі кісі есімдеріне қатысты туындайтын түсініспеушіліктері мен қиындықтары анықталды және оларды шешу жолдары ұсынылды. Қазақ тілін ағылшын аудиториясына оқытуда антропонимиялық деректерді қолдануға байланысты жаттығулар мен тапсырмалардың үлгілері берілді.

Кілт сөздер: антропоним, оним, қазақ тілін оқыту әдістемесі, қазақ тілі шет тілі ретінде, әлеуметтік-мәдени құзыреттілік.

НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕР

Қазақ тілін ағылшын аудиториясына оқыту барысында антропонимиялық лексиканың тілдік қатынастағы орнын айқындау мен маңыздылығына түсінік беру – әлеуметтік-мәдени және коммуникативтік құзіреттілікті дамытудың бір жолы. Антропонимиялық минимум аясына кісі есімдері мен оған қатысты лексика кіреді. Мысалы, қазақ есімдері және оған жалғанып айтылатын туыстық атаулар мен қосымшалардың заңдылықтары, сонымен қатар қазақ есімдерінің құқықтық рәсімделуі, ресми және бейресми қолданысы тіл үйренуші үшін аса маңызды екенін жоққа шығаруға болмайды.

Ономастикалық атауларды шет тілі сабағында қолданудың тиімділігін біраз шетелдік және санаулы отандық ғалымдар қарастырған. Нью Йорк университетінің зерттеушісі Лорел МакКензи ономастикалық бірліктерді тіл үйрету курстарында қолдану ерекшеліктерін анықтады. Ғалым адам аттарын, қысқартып, еркелетіп айтылатын есімдерді фонетикалық курстарда буын түрлерін оқытуда, үндестік заңдарын, ритм мен просодияны түсіндіруде қолдануды ұсынды. Сондай-ақ морфологиялық талдауларды оқытуда топонимдерді қолдануға болатынын көрсетті [1]. В. Катермина мен Н. Соловьева өз еңбегінде шет тілін оқытуда сол елдің мәдениетін көрсететін лексикалық бірліктерді сипаттап, оның ішінде антропонимге назар аударды және құрамында кісі аттары бар фразеологизмдердің тілді үйретудегі маңызына, олардың лингвистикалық және экстралингвистикалық ерекшеліктеріне тоқталады. Ю.Б.Мартыненко қытайлық білім алушыларға орыс тілін шет тілі ретінде үйретуде антропонимдерді дұрыс оқытудың маңыздылығын, қиыншылығын, мазмұны мен тиімді жолдарын көрсетіп берді. Сонымен қатар адам аттарына қатысты сөйлеу этикет нормаларын, елтанымдық әдісті қолданудың жалпы тіл үйренушілердің мәдениеті мен тілдік білімдерін

арттыруға әсері туралы жазды [2]. Н.М.Сергеева бастаған авторлар тобы өз мақалаларында, орыс тілін шет тілі ретінде оқытудың бастапқы кезеңінде, антропонимдердің лингвистикалық мәселелері туралы ақпарат берудің өзектілігіне тоқталады. Антропонимді оқыту нысаны ретінде қарастырады [3]. Ал қазақ ғалымдарынан Ж.Ағабекова ұлттық-мәдени лексиканы, оның ішінде онимдік бірліктерді қазақ тілін оқытуда қолданудың маңызын қарастырып, қазақ тілін оқыту тіл мен мәдениетті оқытудан тұратынын атап өтеді. Ал мәдениет ұлттық рух, когнитивтік лингвистика және этнолингвистикалық бағыттарды қамтитынына мән беріп, онимдік бірліктерді сабаққа кірістірудің бес әдісін ұсынады [4]. А.Алимхан онимдік бірліктерді шетелдіктерге арналған қазақ тілі мен әдебиеті сабақтарында лингвоелтанымдық дереккөз ретінде қолдану аясын, мақсатын және бағыттарын айқындайды. Оның зерттеуінше жер-су атауларының мағынасы мен құрылымын, этимологиясын, топонимикалық аңыздарды, әдеби онимдер мен этнографиялық ақпаратты оқу тіл үйренушінің тіл байлығын байытып, коммуникативтік құзыреттілікке тәрбиелеуге қызмет етеді. Бұл материалдар тіл үйренудің ажырамас құрамдас бөлігі ретінде жергілікті аймақ туралы түсініктерді ұсынатын тілдік бірліктер ретінде әрекет етеді. Ономастикалық атаулар салт-дәстүрді, тұрмыс-тіршілікті қамтитын ұғымдардың біртұтас жүйесін көрсетеді, сол арқылы тілдік және әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерді дамытуға ықпал етеді. Тілдік және мәдени мазмұнды меңгеру барысында оқушылар ономастикалық бірліктердің құрамындағы мәдени мәнді тереңірек түсінеді. Бұл түсінік олардың жаңа тілде тиімді қарым-қатынас жасауын арттырады [5].

КІРІСПЕ

Қазақ тілі – сан қырлы, түрлі қағидалы, көркемдігі мен өрнегі өзгелерден бөлек ерекше тіл, сондықтан оны шетелдіктерге үйреткенде қабылдауға жеңіл әрі түсінікті болу үшін ерекше әдіс қажет. Шет тілін оқыту барысында әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті дамытудың маңызы зор және тіл үйретуде онимдік бірліктерді қолдану осы мақсатқа жетудің тиімді жолы ретінде маңызды рөл атқарады. Онимдік бірліктер, яғни ономастикалық атаулар тілдегі лексикалық қордың ауқымды бөлігін құрайды және сан салалы болып келеді. Ономастика – тіл білімінің жалқы есімдерді зерттейтін саласы. Негізгі құрылымдық бөліктерінің ішінде жер-су атаулары (топонимия), қала ішілік нысандардың атаулары (урбанонимия), адам аттары (антропонимия), жануарлар атаулары (зоонимия), өсімдік атаулары (фитонимия) т.б. секілді салалардың әрқайсысында қазақ халқының дүниетанымын әрі айнала қоршаған әлеммен байланысын көрсететін ұлттық ақпараттар бар. Оларды екшей отырып, тіл үйрету құралы ретінде пайдалану қазіргі тілді үйрету әдістемесі үшін тиімді. Қазақ тілі мен мәдениеті туралы хабары аз шетелдіктерге онимдер арқылы мол ақпараттар беруге болады. Ономастика саласының мамандары «Тіліміздегі кісі аттары қоғамның даму кезеңі, оның мәдениеті мен этнологиясы, саяси-экономикалық күй-жайы, қоғамдық құрылысы жөнінде қыруар мағлұматқа ие келетіні» туралы айтады [6, 43].

Тіл үйретудегі дәстүрлі тәсілдерде көбінесе грамматикаға, лексикаға және тілдік құрылымдарға назар аударылады, кейде қарым-қатынастың мәдени және әлеуметтік лингвистикалық аспектілері еленбей қалады. Антропонимия жеке есімдерді зерттейтін ғылым ретінде шет тілін оқыту әдістемесінде қолдануға болатын құнды ресурстар ұсынады. Тілді оқыту бағдарламаларына антропонимикалық мазмұнды енгізу арқылы педагогтар тіл үйренушілерге тіл қауымдастығының мәдени, тарихи және лингвистикалық өлшемдерін тереңірек түсінуді қамтамасыз ете алады.

Ағылшын аудиториясына қазақ тілін оқытуда ономастикалық бірліктерді қолданудың әлі де зерттелмеген тұстары көп. Жалпы ономастикалық атауларды шет тілі сабақтарында қолданудың екі жолы бар: бірі нысан ретінде, екіншісі құрал ретінде. Осы екі түріне де мән беру керек. Әсіресе, екінші жолына, яғни тілдік құрал ретінде онимдік бірліктерді қолдануға әдістеме ғылымында аса көңіл бөлінбеген. Ғылыми-зерттеулердің бұл бағыты әдіскерлерден тың идеялар мен шешімдерді күтеді, осы мәселені ескере отырып мақала көлемінде кейбір ұсыныстарды әзірледік. Екіншіден, жоғарыда аталған зерттеулердің басым көпшілігі ағылшын

тілі мен орыс тілін шет тілі ретінде оқытуға арналған. Яғни сол елдердің ономастикалық деректері мен мәдениетіне арналады. Ал қазақ тілінде бұл мәселе әлі де болса арнайы қолға алынбай келе жатқаны белгілі.

МАТЕРИАЛДАР МЕН ТӘСІЛДЕР

Зерттеу барысында әр түрлі сапалық зерттеу әдістері қолданылды. Алдымен шетелдік және отандық ғалымдардың тілді екінші тіл ретінде үйретуде ономастикалық атауларды әдістемелік мақсатта қолдануы бойынша жазылған ғылыми мақалалары сарапталып, шолу жасалды. Тақырып аясында осы уақытқа дейін жарыққа шыққан еңбектер өзара салыстырылып, теориялық және практикалық ерекшеліктері анықталды. Бұл жерде тақырыптың әлеуметтік-мәдени теориямен, тілді қатысымдық оқыту теориясымен, мәдениетаралық құзыреттілік теориясымен сабақтастығын атап өту қажет. Осы теориялық деректер мен практикалық деректерді синтездеу үшін, келесі қадам ретінде шетелдіктердің қазақ есімдерін қабылдауы мен кісі есімдеріне қатысты мәдениет аясындағы іс-әрекеттерді түсіну дәрежесін анықтау мақсатында Қазақстанда тұрып жатқан біршама ағылшын тілді өзге ұлт өкілдерімен сұхбат жүргізілді. Сұхбатқа қатысушылар әр түрлі мемлекет, мәдениет өкілдерінен таңдалып, олардың мәдени бейімделуі, әлеуметтік интеграциясы анықталды. Қойылған ашық сұрақтар терең жауап алуға, нақты пікірлерін білуге мүмкіндік берді. Сұхбаттағы жауаптар жинақталып, сапалық талдау жасалды, кодталып, жүйеленді. Зерттеу жүргізудің әр кезеңінде этикалық нормалар сақталды. Атап айтсақ шетелдік азаматтар сұхбатқа ерікті түрде қатысты, олардың жауабын жазып алуға келісім алынып, аты-жөні құпия сақталды.

Теориялық түсініктер мен сұхбаттан алынған эмпирикалық тұжырымдарға сүйене отырып, бірқатар тапсырмалар мен стратегиялар әзірленді. Жинақталған ақпаратты талдау барысында индукциялық, дедукциялық әдістер қолданылды. Аталған әдістемеге енгізілуі тиіс тапсырмалар үлгісін әзірлеу барысында педагогикалық принциптер ескеріліп, дидактикалық әдіс-тәсілдер пайдаланылды. Бұл тапсырмалар тіл үйренушілерге шынайы өмірдегі мәдениетаралық жағдаяттарды сезінуге және теориялық концепцияларды практикалық контексте қолдануға мүмкіндік береді.

Жалпы бұл зерттеудегі әдіснамалық көзқарас теориялық түсініктерді эмпирикалық бақылаулармен синтездеп, мәдениетаралық құзыреттілік пен тілді меңгеруге арналған инновациялық педагогикалық материалдарды әзірлеуден тұрады. Сапалық зерттеу әдістерінің үйлесімі арқылы тіл, мәдениет, педагогиканың өзара әрекеттестігі көрініс тапты.

НӘТИЖЕЛЕР

Қазақ есімдерінің басқа тілдермен салыстырғанда өзіндік ерекшеліктері көп. Оларға грамматикалық тұрғыдан қарасақ, құрамы жағынан жай немесе күрделі болады, әр түрлі сөз таптарына, грамматикалық категорияларға жатады. Лексикалық тұрғыдан қарасақ, өсімдіктердің, жануарлардың, географиялық нысандардың, аспан денелерінің атауларымен, көңіл-күйді білдіретін сөздермен, мінез сипаттарымен т.б. байланысты болып келеді. Сонымен қатар, баланың туған жері мен уақытына, қоғамдағы маңызды оқиғаларға, ата-анасының тілегі мен қалауына, аға-әпкелерінің есімімен ұйқас болуына байланысты қойылуы мүмкін. Мақаланың басында онимдік бірліктердің шет тілін оқытуда екі бағытта қолданылатынына, яғни *нысан ретінде және құрал ретінде* жүзеге асатынына тоқталған болатынбыз. Алдымен кісі есімдерінің нысан ретіндегі орны турасында. Антропонимдердің ресми қолданылуы, яғни құжаттарда рәсімделуі әр елде әр түрлі болып келеді. Мысалы, ағылшындықтарда тегі мен есімі ғана қолданылса, испандықтар өз есімін, әкесінің тегін және анасының тегін айтады, ал португалдықтардағы реттілік өз есімі, анасының тегі және әкесінің тегі, ал Египетте арабтар өз атын, әкесінің атын және барлық аталарының есімдерін атап шығады. Біздің елімізде

кеңестік жүйе тұсында енгізілген ресми норма бойынша құжаттарда азаматтардың бірінші – тегі, одан соң – аты, әкесінің аты тәртібімен рәсімделеді. Қазақ елінің өзіне ғана тән ерекшелікпен іс-қағаздарды жазуға талпыныс болғанмен, қолдау ұзын арқан, кең тұсаудан әрі аса алмай отыр. Кеңестік кезеңде енгізілген бұл жүйе әлі де сақталып келеді, алайда екінші жағы да тоқырап тұрған жоқ. Аты-жөнге жалғанған орыс тіліндегі қосымшалар жыл өткен сайын азайып, ұлты қазақ азаматтарының арасында тегін қазақшалап жазу тенденциясы таралып келеді. Осы ерекшеліктерді ескере отырып антропонимдерді, әсіресе олардың қолданылуын алғашқы сабақтан бастап тіл үйренушілерге көрсету керек.

Сұхбат барысында байқағанымыз, қазақ есімдерін қолдану барысында шетелдіктер мынадай қиындықтарды сезінеді:

- 1) қазақ есімдерінің құрылымы (ұзын-қысқалығы бойынша) әр түрлі;
- 2) қазақ есімдерінің айтылуы қиындық туғызады, әсіресе құрамындағы төл дыбыстардың айтылуын біршама уақыт үйренуге тура келеді;
- 3) ешқашан естімеген сөздерді жаттау қиын, тіпті 10-15 адамның атын жаттау үшін бір айдан бір жылға дейін уақыт кеткен;
- 4) қазақ есімдеріндегі екпінді дұрыс айтпайды;
- 5) адамның аты, тегі, әкесінің аты деген компоненттерін қашан, қалай қолданылуын түсіне бермейді;
- 6) таныс, бейтаныс адамдарды жасына, жынысына, дәрежесіне қарай қалай атау керектігін білмейді, түсінбейді;
- 7) жақсы танып, араласатын адамдардың есімін жас ерекшеліктеріне қарай қысқартып айту жолдарын біле бермейді;
- 8) қазақ есімдерінің лексикалық мағынасы бар екенін біле бермейді.

Сұхбат берушілердің басым көпшілігі адам аттарын айтуды үйренуге бір айдан бір жылға дейін уақыт кеткенін айтады және олардың айтылуы мен қолданылу ерекшеліктерін алдын ала білсек, қиналмайтын едік дейді. Ағылшын тілді азаматтарда туатын осы қиындықтардың алдын алу үшін бұл тақырыптарды қазақ тілін шет тілі ретінде үйрету әдістемесіне төмендегідей жолдармен кіргізуге болады.

- Қазақ есімдерін фонетикалық жаттығуларда қолдану. Қазақ дыбыстарын, төл дыбыстарды өту барысында есімдерді мысал ретінде алу.

- Қазақ есімдерін есте тез сақтау үшін, кең тараған адам аттарының лексикалық мағынасын түсіндіру. Мысалы, гүл, ай, нұр, жан түбірлі есімдердің мағынасын ашып өту. (Италиялық мұғалімге қазақ оқушыларының аттарының ішінде лексикалық мағынасы барларын аударып бергенімізде «Қазақ есімдері лексикалық мағына беретінін білмедім. Енді Арлан деген атты ешқашан ұмытпаймын» деді. Ал пакистандық мұғалім үшін есімдерді айту аса қиын болмаған, себебі оларда бізге ұқсас есімдер жиі кездеседі екен. Мысалы, урду тілінде «мах» ай деген мағына береді, және оларда Махнур деген есім бар екен. Тағы бір филиппиндік мұғалім қазақ есімдері жалпы лексикалық мағына беретінін естідім, бірақ жеке буындардан құралған есімдер болатынын, және әр буынның жеке-жеке мағына беретіндігі туралы білмегенін айтты.) Адам есімдерінің лексикалық мағынасын түсіну, қалжың арқылы адамдар арасында жағымды ахуал туғызады. Мысалы, қазақ тілін үйреніп жүрген америкалық азамат, Қуандық есімді жігітпен танысу барысында «Қуандықты көріп, қуандық» деп жиналған жұртты бір күлдіріп алды. Біздегі Мархаба есімі, түріктерде *сәлем* деген мағына береді. Түрік азаматтары біздегі сол есімді естіп, біраз таңғалған. Яғни, есімдердің семантикалық мағынасын білу мәдениетаралық қарым-қатынасқа жағымды әсер етеді.

- Диалогтарда адам аттарын ханым, мырза немесе мұғалім, апай, аға, апа деген сияқты атаулармен бірге қолдану. (Америкалық мұғалім «Оқушылар «Мирас аға, Мирас аға» деген кезде аға деген оның тегі деп ойлады. Искерлік құжаттардан қарасам, тегі басқаша екен. Біраз уақыт түсінбей жүрдім», - дейді.)

- Оқулықтарда, бағдарламаларды қазақ есімдерін қолданғанда «қарапайымнан күрделіге» қағидасын есте ұстау. Себебі, «ж», «х» сияқты ағылшын тілінде жоқ әріптері бар

адам аттарын алғашқы сабақтарда қолдану тіл үйренушілерге қиындық туғызады. Тіл үйретуді енді бастаған кезде *Асан, Самат, Марат, Айдана, Дина* деген сияқты айтуға да, оқуға да, қабылдауға да жеңіл есімдерден бастаған жөн. (Филиппиндік оқытушы оқушыларының арасында *Жанарыс, Қасымхан, Жандос* деген есімдерді айтудан біраз қиналғанын айтты. Италиялық мұғалім үшін айтуға, жазуға, жаттауға ең қиындық туғызған *Жансая* деген есім екен. Пакистандық мұғалім оларда *ж* деген дыбыс жоқ екенін, оның орнына *дж* деп айтатынын атап өтті).

Ж.Ағабекова зерттеу мақаласында қазіргі қазақ тілі пәнінің тіл мен мәдениеттің байланысын, тілдің ұлттық ерекшелігін ұштастыра отырып, ұлттық рухқа сүйене отырып оқытуды, когнитивтік лингвистика мен лингвомәдениеттануды қамтитыны жөнінде жазды [4, 105]. Шетелдік азаматтармен сұхбаттасу барысында қазақ халқының есім берудегі кей дәстүрлері мен ғұрыптары туралы түсіндіріп айтқанымызда олар қызыға тыңдады және таңданыстарын жасырмады. Себебі қазақ халқының балаға ат қоюы – сандаған ғасырлардан бері жалғасып, ұлттық дүниетаныммен бірге жасасып келе жатқан дәстүр. Қоғамдық сана, эстетикалық талғамның өзгеруімен бірге есімдер де уақыт елегінен өтіп, түрленіп отырады. Ұлттық есімдер – халық шығармашылығының жемісі. Төл топырағында өніп қалыптасқан есімдердің өзгелерден өзіндік ерекшелігі болады, ол ерекшеліктер таныс емес адамдар үшін қашан да қызық. Қазақ – кісі есімдеріне баса мән берген халық. Ол есімін – «өзім» деп біледі, оған барынша кір келтірмеуге тырысады. Есімін – «мәңгілігім» деп оның өлмеуі үшін ұрпағына жеті, кейде одан да көп атасының есімін жаттатқан. Ұрпақ өсіру де осы орайдағы маңызды міндеттердің бірі болып табылады. *Атыңнан айналайын, атына кір келтірмеу, атын былғамау, аты өлмейді, аты жақсы* немесе кері мағынадағы *аты өшті, аты жаман, атын былғады, аты құрсын* т.б. секілді тұрақты тіркестер қазақ халқының есімге деген көзқарасы мен қатынасын білдіреді. Бұл қатынас өзге халықтарда әртүрлі болуы мүмкін, қызық болатыны да сондықтан.

Қазақ антропонимдері арқылы қазақ мәдениетінің бір қырымен таныстыру үшін мына бағыттағы жұмыстарды орындауды ұсынамыз:

- Адам есімдерінің тарихы туралы әр түрлі бейімделген қысқа әңгімелерді оқуға ұсыну. *Мысалы, мәтіндерде кейіпкерлер неге олардың атын Құралай, Меңдігүл, Абылай, Несібелі, Бақыт т.с.с. деп қойғаны туралы әңгімелейді.* Есімінің тарихы қызықты тұлғалармен немесе балаларына мағыналы есім қойған адамдармен сұхбатты тыңдату.

- Қазақ мәдениетіндегі ат қою дәстүріндегі ерекшеліктер туралы мәтіндер оқу. *Мысалы, Ұлболсын, Жаңылсын, Жалғас, Тоқтар, Елубай, Қалдыбек, Үміт, Дәмелі т.с.с. есімдердің қойылу себептерімен таныстыру.*

- Ілік септігін, тәуелдік жалғауын өту барысында атақты адамдардың есімдерін қолдану.

- Адамдардың қызықты лақап ат таңдауы туралы мәтін оқуға ұсыну. Мысалдар беріп, оларды талдау. Берілген есімдерге қызықты лақап ат ойлап табуды білім алушылардың өздеріне тапсыру сияқты шығармашылық қабілетті дамытуға арналған тапсырмалар беру. Мысалы: Даулет деген жігіт, өзіне Даул деп лақап ат таңдаған. Бір жағынан шын атының қысқартылған нұсқасы болса, екінші жағынан *дауыл* деген мағына береді. Яғни, бұл жерде дауыл – мықтылықтың символы. Сол сияқты білім алушыларды қызықтыру үшін «сөздерді ойнату» стилистикалық көркемдеуіш тәсіліне негізделген тапсырмалар беруге болады. Бұл жерде тапсырманы қазақ есімдерінің ағылшын тілінде белгілі бір мағына беретін сөздермен үндесуіне негіздеуге болады. Мысалы, жастардың арасында танымал Дулат есімді әнші жігіттің ән жинағының аты DoLot (оқылуы [ду лат]). Бұл бір жағынан әншінің өз есімі, екінші жағынан ағылшын тілінен *көп еңбектену, көп жұмыс жасау* деп аударылады.

- Адамдардың жасына, жынысына, жақындығына қарай есімдерін қысқартып айтуға арналған тапсырмалар. Мысалы: *Серікжанның жасы алпыста. Оның атын қалай қысқартып айтасыз? (Сәке, Секе). Қуаныштың жасы он бесте. Оны үлкендер қалай еркелетеді? (Қуантай).*

- Қазақ есімдерінің басқа тілдердегі аударма баламасын табу. Мысалы, *Айым – Luna, Айнұр – Айлин, Өмірмас – Livingstone, Сұлман – Richard*. Бұл жаттығу білім алушылардың қызығушылығын арттырып қана қоймай, олардың зерттеу қабілеттерін де дамытады.

- Қоғамда қайшылық туғызатын, әр түрлі пікірге жетелейтін есімдер жайлы мәселелерді пікірталас сұрақтарына қолдану. Мысалы: *Егер өзге ұлт өкілінің есімі тым күрделі, ұзақ болса, оны қысқартып айтуға бола ма? Адам есімі заманауи, ескі немесе ерекше болуының артықшылықтары мен кемшіліктері қандай? Адамдардың өз есімдерін білезікке, төсбелгіге жазып алып, тағып жүруінің жақсы және жаман жақтары. Балаға өзге ұлт есімдерін беру дұрыс па? Балаға көнерген есім беру дұрыс па?*

- Адамның пікірін, өз ойын білдіріп, қиялын дамытуға арналған тапсырмалар. Мысалы: *Егер сіз қазақ болсаңыз қызыңызға/ұлыңызға қандай есім берер едіңіз? Неге? Қазақ есімдерінің тарихы, ат қою мәдениеті туралы оқығаннан кейін, балаңызға қандай ат қояр едіңіз?*

- Өңгіме, кітап, кинодағы кейіпкерлер есімдерінің мәні, ол есімдердің кейіпкер мінезімен және тағдырымен байланысын анықтау.

Сонымен адам есімдерін шет тілін оқытуда қолдану, біріншіден, тіл үйренушілердің қазақ есімдерімен және олардың мағынасымен танысу арқылы тіл байлығын дамытады. Екіншіден, елдің мәдениеті мен тарихы туралы терең түсінік береді. Үшіншіден, өз аттарымен, ат қою дәстүрімен салыстыру арқылы мәдениетаралық қарым-қатынасты дамытуға мүмкіндік береді. Төртіншіден, тіл үйрету әдістемесінде аутентикалық материалдар қолдануға мүмкіндік беріп, ресурс тапшылығы мәселесін шешуге септігін тигізеді.

ТАЛҚЫЛАУ

Шет тілін оқыту барысында тек тілдік дағдыларды ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті де дамытудың маңызы зор екенін ғалымдар айтып келеді. Себебі тіл мәдениетпен тығыз байланысты. Ұлттық мәдениетті зерттеу барысында тілдің маңызы зор, ал тілді оқыту барысында мәдениетаралық қарым-қатынасқа назар аудару қажет. Мәдениетті оқыту барысында тілдік ойындарды қолдану оқушылардың таңбалық-нысандық құзыреттілігін (symbolic competence) дамытуға мүмкіндік туғызады [7, 274]. Таңбалық-нысандық құзыреттілік дегеніміз біреудің тіліне барынша жуықтау немесе оны тереңірек игеру ғана емес, сонымен қатар өз бойында сол тілде үйретілетін және қолданылатын контексті қалыптастыру дағдысы [8, 664]. Яғни тілді меңгеру тек грамматика мен сөздік қорды меңгерумен шектелмейді, ол тілдің мәдени ортасына енуді, оның тарихи тамырларын, әлеуметтік-саяси контексттерін түсінуді қамтиды. Тілдің мәдени аясын түсіну білім алушыларға сол халықпен ұтымды сөйлесуге көмегін тигізеді. Мәдени құзыреттілік тіл үйренушілердің бейвербалды сигналдарды, тұрақты тіркестерді, басқа да тілдік ерекшеліктерді дұрыс түсінуін қамтамасыз етеді. Білім алушы қазіргі жаһандық қоғамда басқа халық өкілдерімен сөйлесу барысында олардың мәдениетін құрметтеп, өзгешеліктеріне толеранттылық танытып, мәдени сезімталдық қабілеттерін дамыту үшін сол елдің мәдениетінен хабардар болуы қажет. Яғни әлеуметтік-мәдени құзыреттілікті меңгеру тұлғалар арасында түсініспеушілік, дау-дамайдың туындамауына көмектесіп, мәдениетаралық қарым-қатынасты жақсартуға септігін тигізеді. Екінші жағынан, тілді мәдениетпен ұштастыра отырып оқыту тіл үйренушілердің қызығушылығын арттырады. Қызығушылық болған жерде, нәтиже де болады. Үшіншіден, өзге мәдениетті оқу арқылы, адам өзінің мәдени құндылықтары мен наным-сенімдері туралы ойланып, санасын дамытып, таным көкжиегін кеңейтеді. Төртіншіден, егер білім алушы жергілікті халықтың арасында тұруды жоспарласа, мәдениеті туралы алдын-ала білу оған тез бейімделуге, жаңа ортаға қиындықсыз еруге септігін тигізеді. Бесіншіден, өзге мәдениетпен етене жақын араласу тілдік құзыреттілікті нығайтады. Мәдениетті білу танымдық деңгейде сөздер мен тіркестердің мағынасын, мәнмәтінін тереңірек түсінуге көмектеседі.

Әлеуметтік-мәдени құзыреттілік дегеніміз жергілікті халықтың әлеуметтік және сөйлеу әрекеттеріндегі ұлттық-мәдени ерекшеліктерін білу, оны қарым-қатынас барысында қолдану, стереотиптерді түсіну, этикет нормалары мен арнайы дәстүрлерді сақтау. Тіл – ұлттың басынан кешкен тарихының, дүниетанымының, тұрмысы мен салтының, өмірлік көзқарастары мен ұстанымдарының айнасы болса, кісі аттары солардың ішінде негізгісі. Тіл – қоғамдық құбылыс, қоғамда болып жатқан барлық өзгерістер мен жаңалықтарды өз бойына жинақтайды. Сондықтан, халықтың осы асыл қазынасында жалғыз бүгінгі күннің құндылықтары ғана емес, өткеннің де көптеген іздері сақталған. Шет тілді аудиторияда қазақ тілін үйрету үшін осы құндылықтарды сұрыптап, соның ішінде ұлттық ерекшеліктерімізді айшықтай алатын бірліктерді таңдап алу үлкен біліктілікті талап етеді. Осы мақала көлемінде сөз болғалы отырған лексикалық құндылықтардың бірі – ономастикалық атаулар, соның ішінде антропонимдердің орны үлкен. Тілдегі өзге лексикалық қабаттар секілді кісі есімдерінің де өзіндік қалыптасу тарихы бар және үздіксіз даму эволюциясын басынан кешіріп келеді. Бұл жөнінде Т.Жанұзақ «Қазақ есімдері де санаулы жыл ішінде тосыннан пайда бола қалмаған. Оның өзіне тән тарихы, шығу, пайда болу жолдары бар. Қазақ есімдерінің ішінде сол ерте замандарда шығып, көненің қарт куәсі, жұрнағы ретінде өмір сүріп келе жатқандары да, орта ғасырға тән және жаңа дәуірде жасалғандары да көп», - деп тоқталып өтеді [9, 5]. Демек, шет тілді аудиторияда қазақ антропонимиялық лексикасын пайдаланудың өзіндік әдістемесі қалыптасу керек екені сөзсіз.

Шетелдіктерге тіл үйрету қарым-қатынас құралы ретінде меңгертуді ғана емес, сонымен қатар тіл арқылы берілетін ұлт туралы ақпараттардың сапалы болуын да міндеттейді. Бұл өз алдына арнайы ізденістерді талап ететін мәселе, өйткені сөздік қордағы материалдардың барлығы шетелдіктерге қажетті ақпараттарды қамтымайды және оның барлығын бірден игеріп кету мүмкін емес әрі қажет те емес. Сондықтан, тілді оқытудың кәсіби әдістемесінде қандай материалдарды, қалай пайдалануға болады, оларды сапалық және қажеттілік принциптері бойынша қалай анықтай аламыз? дейтін сұрақтардың туындайтыны рас. Білім мазмұнының құрылымдық жүйесі тұрғысынан келсек *оқытудың саясаты* мен *бағыттары* бұл орайда басты тұғырлар болып табылады.

Тілді не үшін оқытамыз? Оның болашағы қандай? дейтін сұрақтар тіл саясатын тудыратыны белгілі. Қазақстан жағдайында екі кезең өзіне назар аударады: бірінші – ХХІ ғасырда күн тәртібінде өз азаматтарымыздың тілді білу проблемасы қойылған болса, екінші кезекте, яғни қазіргі кезде қазақ тілін шетелдіктерге үйрету мәселесі күн тәртібіне шықты. Халықаралық тіл иелері – алып мемлекеттердің ортасындағы орнымыз бен қазіргі жүріп жатқан жаһандық ықпалдасу үдерістері тіл мәселесінің саясатсыз болмайтынын ескертіп отыр. Сондықтан, кез келген дамыған елдер секілді қазақ тілі мен мәдениетін де мүмкіндігінше тарату аса маңызды қажеттілік екенін ескеруіміз керек әрі бұл – әлем елдері арасындағы өзіндік ерекшелігіміз бен орнымызды айқындаудың бір жолы және ұлт ретінде өмір сүруіміздің кепілі. Білім мазмұнын барынша тиімді әрі мәдени-ақпараттық мүмкіндігі толық материалдармен қамтамасыз ету – білім саясаты қағидаларының бірі.

Білім мазмұнында қамтылатын *негізгі бағыттар* – тілдің лингвистикалық жүйесі, соның ішінде сөз болып отырған лексикалық қабаттары. Лексикалық қабаттардың ішінде антропонимия әрі қызықты, әрі ұлттық ерекшелігі айқын топқа жатады. Егер тарихи тұрғыдан алатын болсақ, қазақ мемлекеттігінің негізін қалаған хандардың, батырлардың, билердің және басқа да ел тізгінін ұстаған тұлғалардың есімдері бүгін көпке белгілі. Олардың біршамасын тілдік мұра ретінде сақтап, қазіргі сәбилерімізге қойып жүрміз. Сол секілді ауыз әдебиеті шығармаларындағы басты кейіпкерлеріміздің, соның ішінде батырларымыздың есімдері де тілдік санада жаңғырып, әлі күнге сақталып келеді. Фольклорлық шығармалардағы есімдер тек мағынасымен ғана емес, сонымен қатар шығу уәждерімен де қызықты. Халықтың ат қою дәстүрі мен есімдерді таңдау, тұтыну, қолдану мәдениетінің тамаша үлгілері ауыз әдебиетінің материалдарында көрініс береді. Батырдың дамының сұрауымен, Жалғыз Жаратушының қолдауымен өмірге келуі халық ұғымындағы ұрпақтың қаншалықты орын алатынынан хабар береді. Бұл үлгілерді сұрыптап, талдап, маңызды тұстарын шетелдіктерге тіл үйрету кезінде

пайдаланудың әдістемелік тиімділігі жоғары екені сөзсіз. Фольклорлық материалдар халықтың тарихи мәдениетінен ақпараттар береді, мысалы, Алпамыс, Қобланды, Ер Кеңес т.б. секілді жырларда басты кейіпкерлердің есімін әулиелер, пірлер қояды. Бұл орайда біз қазақ халқының ат қою дәстүрі туралы ғана емес, болашақ ұрпақ қамын ойлауы және перзентке деген сүйіспеншілігі туралы да мол ақпараттар ала аламыз. Ата-ананың бір перзент сүюге деген құштарлықпен барша мал-мүліктен, дүниесінен безіп, әулие аралап кетуі бүгінгі күн жастары үшін аса маңызды өнеге. Ал соншалық қиыншылықпен өмірге келген перзент те жай адам емес – тек ата-анасының баласы болып қалмай, халқының қамын жеген ер болуы өмірдің бумеранг заңдылығын көрсетеді. Жас күнінде перзент жанына егілген ата-ана сүйіспеншілігі мен мейірімінің, жүрегіне сіңірілген махаббаттың «жүрегі жылы, бойы құрыш» алып батырды тәрбиелеп шыққанының көрінісі бұл. Осы педагогиканың философияның заңдылықтары, ұрпақ тәрбиесінің сабақтастығындағы орны қорытылып, жүйеленіп тіл үйренушілерге қосымша ұсынылып отыруы тиіс. Әке мен баланың арасындағы, ана мен баласының арасындағы, ер жігіт пен жарының арасындағы қатынастардың ерекшелігі ауыз әдебиеті шығармаларындағы аты-жөн туралы сабақ барысында берлетін қосымша ақпараттарға толы. Ұлттық мәдениеттегі ғасырлар бойы қалыптасқан алдыңғы және кейінгі буын өкілдері арасындағы байланыс осы айтылған дәстүрлі сабақтастық арқылы жалғасып жатыр. Халықтың ұзақ уақыттар бойы ұстанып келген өмірлік қағидалары қазіргі кезде дәстүрлі заңдылықтарға айналған. Оларды шетелдіктерге қазақ тілін үйрету барысында әдістемелік материалдар ретінде қолдану, бүгінгі әдістемелік қажеттілікке айналдыру алдымызды тұран міндеттердің бірі.

Міне осылайша қазақ тілін үйренушілер қазақ халқының тарихынан, мәдениетінен, фольклорынан, ұлттық рухани құндылықтарынан мол ақпараттар алады. Бұл орайда «еңіреген ер», «атаның баласы болма, адамның баласы бол», «ұрпақ қамы», «ел қамы», «атаңа не істесең, алдыңа сол келеді» т.б. тұрақты тіркестер мен мақал-мәтелдер туралы да түсінік бере кету сабақ мазмұнын қосымша материалдармен толықтырудың бір мүмкіндігі екені ескерілуі тиіс. Әр заманның өзіне сай өмір сүру жағдайы, тұрмыстық салттары, табиғи ортамен үйлесу шарттары т.б. секілді тұрмыстық жағдайдан туындап, қалыптасқан ұғым-түсініктері болады. Бүгінгі күнмен салыстырғанда олардың формасы мен мазмұны жағынан да және өзіндік нормалары бойынша да ерекшеліктері бар екені белгілі. Олардың барлығы тілдің лексикалық қорында түрлі мағынадағы сөздермен, тұрақты тіркестермен және мақал-мәтелдермен таңбаланған. Осы тілдік таңбалардың ішінде қазақ есімдері де бар. Халықтың басынан кешірген тұрмысы, арман-тілегі, қайғысы мен қуанышы, болашаққа деген мақсат-мұраты кісі аттарының мазмұнынан көрініс тапқан. Әлемнің өзге елдеріндегідей қазақ тіліндегі кісі есімдерін де кездейсоқ және көркем есімдер деп бөлуге болады. Кездейсоқ есімдерге қоғам дамуының әр кезеңінде еліктеу, тілек тілеу, болып жатқан түрлі жағдайлармен үйлесу т.б. себептермен қойылған мағынасы оғаш есімдер жатады. Бұл есімдерді «қазақ есімдері» деген норма мен шарттарға сыйғызу да қиын, тіпті кей жағдайда есім деп айтуға де келмейтін нұсқалар бар. Мысалы, Концентрат, Елка, Апельсин, Солдат секілді кірме есімдер, Мынатаубиік, Класхан, Шаттанша, Жаңылыс т.б. төл сөзден жасалған есімдерді шетелдіктерге тіл үйретуде қолданудан сақтану керек. Осыған байланысты қазіргі антропонимикалық зерттеулерде «антропонимдік өзек» секілді терминдер қолданылып жүр [10], [11]. Ғасырлар бойғы халықтың ат қою шығармашылығы барысында түрлі есімдер жасалды, солардың ішінде сұрыпталып, іріктеліп бүгінгі күнге жеткен көркем есімдер мен компоненттер аз емес. Көптеген көне компоненттер өзара біріктіріліп, Айболат, Айтуған, Айхан, Айерке, Айару, Айзере, Айкүн т.б. секілді жаңа есімдер пайда болып, кеңінен қолданыс тапты.

Қазақ есімдерінің құрамындағы компоненттер қайталанып отырады. Мысалы, Айжан, Айман, Айхан т.б., сол секілді Айжан – Жанай, Айнұр – Нұрай, Байжұма – Жұмабай т.б. секілді есімдердің компоненттері өзара орын алмасады. Бұл орайда тілді үйренушілерге компоненттердің орнын ауыстыруы мағынаны өзгертпейтінін, алайда екі түрлі есім болатынын түсіндіру маңызды. Мысалы, Жұмабайдың да, Байжұманың да мағынасы бір, алайда Жұмабайды Байжұма деп атауға болмайды. Кез келген күрделі тұлғалы есімдердің

тұлғасына тұтастай талдаулар жасамай-ақ, жеке компоненттерге түсінік беру қазақ есімдері туралы біршама ақпарат алуларына мүмкіндік береді. Сол секілді бір ғана «ай» сөзінің антропонимжасамдық қабілеті мен символикалық мәнін түсіндіру, түрлі компоненттермен бірігіп жасалған өзге есімдердің де түсінігін жеңілдетеді (бұл басқа компоненттерге де қатысты).

Сонымен антропонимия жалқы есімдерді, оның ішінде олардың шығу тегін, мағынасын және мәдени мәнін зерттей отырып, қоғамдық құндылықтарды, діни нанымдарды және тарихи оқиғаларды көрсететін мәдени, тарихи және тілдік ақпараттарды қамтиды. Шетел тілін оқыту әдістемесінде антропонимияға мәдениетке ашылған терезе ретінде қарауға болады. Тіл үйренушілерге есім концепциялары, туыстық жүйелер және әлеуметтік иерархиялар туралы түсінік береді. Сонымен қатар, жалқы есімдерді зерттеу сөздік қорды меңгеруді жеңілдетеді және тіл үйренушілердің мәдени құзыреттілігін нығайтады. Жалпы тіл үйретуде аутентикалық материалдарды қолданудың маңызы зор. Тілге деген қызығушылықты арттырып қана қоймай, сын тұрғысынан ойлауды дамытып, мазалаған сұрақтардың жауабын табуға көмектеседі. Тіл үйренушілер аутентикалық ресурстармен жұмыс істеу барысында оны түсініп, талдау, ақпаратты бағалау арқылы, миларында шынай өмірмен байланыс орнатып, тұжырымдар жасайды. Бұндай когнитивті үрдістер өз кезегінде тілді терең түсініп, тілдік құзыреттіліктерін арттыруға септігін тигізеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Антропонимдік бірліктердің әлеуметтік, тарихи, мәдени, функционалды, коммуникативтік аспектілері оларға қатысты көптеген мәселелердің шешімін табуға мүмкіндік береді. Бұл шешімдер кісі есімдерінің тіл жүйесіндегі орнын анықтауға да жол ашады және шетел аудиториясында қазақ тілін оқыту бойынша қазақ антропонимиясын негізге алудың маңыздылығын негіздеп береді. Қазақ антропонимдерінің қолданбалық және практикалық мәселелері арнайы зерттеу нысаны ретінде қолға алынып, тиісті шешімін тапты деп айтуға әлі ертерек екені рас. Алайда, қазақ тілін үйренуші шетелдіктер үшін алғашқы практикалық негіздерін қалыптастыру аса маңызды мәселе. Шетелдіктер қазақ халқын тану үшін ең бірінші оның есімдерімен танысса, азаматтармен әрі қарайғы «тіл табысуларына» да жол ашыла бермек. Өйткені қазақ есімдерінің табиғатында ұлттық дәстүрлі дипломатиялық миссияның негіздері сақталған. Кісі есімдеріне ата, әже, аға, әпке, көке, сондай ақ ереклету, құрметтеу мәнді қосымшалардың жалғанып айтылуы тез тіл табысуға мүмкіндік береді, есімдердің арнайы қолданысынан сұхбаттасушы адамға деген құрмет пен ілтипат ерекше көрініс береді.

Қазақ есімдерінің лингвистикалық және экстралингвистикалық табиғаты қызықты болып көрінгенмен, шетелдік тіл үйренушілерге қиындық туғызатын тұстары аз емес, сондықтан оларды бастапқы деңгейден бастап үйрету қажеттігі туындайды. Қазақ тілін шет тілі ретінде оқытудың алғашқы сабақтарынан бастап, кісі есімдерінің қарым-қатынаста қолданылуына, олардың аға, апай, мұғалім, мырза, ханым деген сияқты сөздермен тіркесіп келуіне, адамның аты-жөні, тегі, әкесінің атының ресми\бейресми қолданылуна, кісі есімдерінің қандай жағдайда қысқартылып айтылатынына, олардың лексикалық мағынасына назар аударылу керек. Яғни дидактикалық қорға қазақ антропонимдерінің құрылымдық, әлеуметтік, функционалды, логикалық аспектілеріне қатысты жаттығуларды енгізу әдістемелік материалдар қорының толығына ықпал етеді.

Зерттеу жұмысы барысында жинақталып, ұсынылып отырған жаттығулар жүйесі ағылшын тілді тіл үйренушілер тап болатын негізгі қиындықтарды еңсеруге көмектесіп, коммуникативтік сәтсіздіктердің алдын алуға арналған. Шетел зерттеушілері апеллятивтердің ұлттық ерекшеліктер мен тілдік мәдениетті көрсететін бір құрал екеніне назар аударып келеді. Ғалымдардың әдістемелік ізденістерінің нәтижелерін есте ұстай отырып, антропонимдік лексиканың қазақ тілін үйренуге одан сайын ынталандыратын қабілетін ескеру аса маңызды.

Зерттеуге, тануға, шығармашылық әрі сыни ойлауға бағытталған тапсырмаларды әдістемеге кіргізу тілді үйрету жұмысына елеулі жеңілдіктер әкеледі деп күтіледі.

ҚАРЖЫЛАНДЫРУ ТУРАЛЫ АҚПАРАТ

Мақала ҚР ҒЖБ АР23489736 «Қазақ есімдерін цифрлық платформа аясына жинақтау және жаңа технологияларға бейімдеу» атты мемлекеттік гранттық (2022-2024 жылдарға арналған) жоба аясында әзірленді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 MacKenzie L. What's in a name? Teaching linguistics using onomastic data // Language. – 2018. – Vol. 94. no 4. – pp. e293-e310. <https://doi.org/10.1353/lan.2018.0068>
- 2 Мартыненко Ю.Б. Қытайлық білім алушыларға орыс антропонимдерін оқыту // Білім берудегі педагогика мен психология. – 2020. – №1. 94-105 бб. <https://doi.org/10.31862/2500-297X-2020-1-94-105>
- 3 Сергеева Н.М. Орыс тілін шет тілі ретінде оқытудың қарапайым деңгейіндегі орыс антропонимдері // Костром мемлекеттік университетінің хабаршысы. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. 2021. – Т. 27. № 3. – 195-201 бб.
- 4 Agabekova Z. Methods of using onomastics in teaching language and culture // Global Journal of Sociology: Current Issues. – 2017. – 7(2). – pp. 104-109. <https://doi.org/10.18844/gjs.v7i2.2395>
- 5 Алимхан А. Топонимиялық деректердің лингвоелтанымдық мәні // «Ұлттық ономастика феномені: ел тарихы, жер тағдыры» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдар жинағы. – Алматы, 2022. – 131-136 бб.
- 6 Жанұзақ Т., Рысбергген Қ. Қазақ ономастикасы: жетістіктері мен болашағы. – Алматы: Азия, 2004. – 128 б.
- 7 Owczarek D. The foreign language student as an ethnographer: language games and ethnographic techniques for enhancing the development of intercultural competence through studying foreign language culture // Neofilolog. – 2020. 55(2). – pp. 265-286. <https://doi.org/10.14746/n.2020.55.2.7>
- 8 Kramsch C., Whiteside A. Language ecology in multilingual settings. Towards a theory of symbolic competence // Applied Linguistics. – 2008. 29(4). – pp. 645-671. <https://doi.org/10.1093/applin/amn022>
- 9 Жанұзақ Т. Қазақ есімдерінің тарихы. – Алматы: Ғылым, 1971. – 218 б.
- 10 Әбдуәліұлы Б. Антропонимдік өзек және лексикалық сабақтастық // Абай ат. ҚазҰПУ Хабаршысы, фил. сер. – 2020. – №2 (72). – 57-63 бб.
- 11 Әбдуәліұлы Б. Антропонимдік өзек және морфологиялық сабақтастық // Ш.Уәлиханов ат. КУ Хабаршысы, фил. сер. – 2020. – №4 (1). – 14-22 бб.

Материал 08.12.2024 баспаға түсті

Методические основы использования антропонимной лексики при обучении казахскому языку англоязычной аудитории

Г. Рысбекқызы¹, Б. Абдуалиұлы¹

¹Евразийский национальный университет им. Л.Н.Гумилева, Астана, 000001, Республика Казахстан

При обучении казахскому языку англоязычной аудитории знакомство с культурой нации открывает учащемуся возможность почувствовать природу языка. В связи с этим очень важно использование антропонимических единиц в качестве языкового материала. Личные имена в казахском языке и лексика, связанная с именами и нашими культурными и

социальными особенностями, имеют ряд моментов, вызывающих проблемы у иностранных граждан. Чтобы не допустить подобных трудностей, в статье описаны и представлены виды заданий, которые можно включить в методику преподавания казахского языка как иностранного. Прежде всего, было обращено внимание на важность социокультурной компетенции при обучении иностранному языку. Сделаны обзоры предыдущих исследований по теме, а также проведен краткий анализ особенностей личных имен для включения их в содержание знаний.

В результате проведенных интервью с англоязычными гражданами выявлены недопонимания и трудности, возникающие в отношении личных имен в казахском языке, и предложены пути их решения. Были приведены примеры упражнений и заданий, связанных с использованием антропонимических данных при обучении казахскому языку англоязычной аудитории.

Ключевые слова: антропоним, оним, методика обучения казахскому языку, казахский язык как иностранный, социокультурная компетенция

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 MacKenzie L. What's in a name? Teaching linguistics using onomastic data // Language. – 2018. – Vol. 94. no 4. – pp. e293-e310. <https://doi.org/10.1353/lan.2018.0068>
- 2 Мартыненко Ю.Б. Обучение китайских учащихся русским антропонимам // Педагогика и психология образования. – 2020. – №1. С. 94-105. <https://doi.org/10.31862/2500-297X-2020-1-94-105>
- 3 Сергеева Н.М. Русские антропонимы на начальном этапе обучения русскому языку как иностранному // Вестн. Костромского государственного университета. Серия: Педагогика. Психология. Социокинетика. – 2021. – Т. 27. № 3. – С. 195–201.
- 4 Agabekova Z. Methods of using onomastics in teaching language and culture // Global Journal of Sociology: Current Issues. – 2017. – 7(2). – pp. 104-109. <https://doi.org/10.18844/gjs.v7i2.2395>
- 5 Алимхан А. Лингвострановедческий аспект топонимических данных // Сборник материалов Междунар. науч.-прак. конф. «Феномен национальной ономастики: история народа, судьба страны». – Алматы, 2022. – С. 131-136.
- 6 Жанузак Т., Рысберген К. Казахская ономастика: достижений и перспективы. – Алматы: Азия, 2004. – 128 с.
- 7 Owczarek D. The foreign language student as an ethnographer: language games and ethnographic techniques for enhancing the development of intercultural competence through studying foreign language culture // Neofilolog. – 2020. 55(2). – pp. 265-286. <https://doi.org/10.14746/n.2020.55.2.7>
- 8 Kramsch C., Whiteside A. Language ecology in multilingual settings. Towards a theory of symbolic competence // Applied Linguistics. – 2008. 29(4). – pp. 645-671. <https://doi.org/10.1093/applin/amn022>
- 9 Жанузак Т. Исория казахских имен. – Алматы: Гылым, 1971. – 218 с.
- 10 Абдуалиулы Б. Антропонимическая основа и лексическая преемственность // Вестн. КазНПУ им.Абая, сер. фил. – 2020. – №2 (72). – С. 57-63.
- 11 Абдуалиулы Б. Антопонимическая основа и морфологическая преемственность // Вестн. КУ им.Ш.Уалиханова, сер. фил. – 2020. – №4 (1). – С. 14-22.

Материал поступил в редакцию журнала 08.12.2024

Methodological Principles for Incorporating Personal Names Vocabulary in Teaching Kazakh Language to English-speaking Learners

G.Rysbekkyzy¹, B.Abdualiuly¹

¹L.N. Gumilyov Eurasian national university, Astana, 000001, Republic of Kazakhstan

When teaching the Kazakh language to an English-speaking audience, familiarity with the culture of the nation opens the opportunity for the student to feel the nature of the language. In this regard, the use of anthroponymic units as linguistic material is very important. Personal names in the Kazakh language and vocabulary associated with names and our cultural and social characteristics have a number of issues that cause problems for foreign citizens. In order to avoid such difficulties, the article describes and presents the types of tasks that can be included in the methodology of teaching Kazakh as a foreign language. First of all, attention was drawn to the importance of sociocultural competence in teaching a foreign language. Reviews of previous studies on the topic are made, as well as a brief analysis of the features of personal names for inclusion in the content of knowledge.

As a result of interviews with English-speaking citizens, misunderstandings and difficulties arising regarding personal names in the Kazakh language were identified, and ways to solve them were proposed. Examples of exercises and tasks related to the use of anthroponymic data when teaching the Kazakh language to an English-speaking audience were given.

Key words: anthroponym, onym, methods of teaching the Kazakh language, Kazakh language as a foreign language, sociocultural competence

REFERENCES

- 1 MacKenzie, L. (2018), “What’s in a name? Teaching linguistics using onomastic data”, *Language*, Vol. 94, no. 4, pp. e293-e310. <https://doi.org/10.1353/lan.2018.0068>
- 2 Martynenko, Y.B. (2020), Obuchenie kitaiskikh uchashchikhsya russkim antroponimam [Teaching Chinese students Russian anthroponyms], *Pedagogika i psikhologiya obrazovaniya* [Pedagogy and psychology in Education]. Vol.1, pp. 94-105. [in Russian] <https://doi.org/10.31862/2500-297X-2020-1-94-105>
- 3 Sergeyeva, N.M. (2021), Russkie antroponimy na nachalnom etape obucheniya russkomu yazyku kak inostrannomu [Russian anthroponyms at the elementary level of teaching Russian as a foreign language], *Vestnik Kostromskogo gosudarstvennogo universiteta. Seria: Pedagogika. Psikhologia. Sotsiokinetika* [Bulletin of Kostroma State University. Series: Pedagogy. Psychology. Sociokinetics], Vol. 27(3), pp. 195–201.
- 4 Agabekova, Z. (2017), “Methods of using onomastics in teaching language and culture”, *Global Journal of Sociology: Current Issues*, 7(2), pp. 104–109. <https://doi.org/10.18844/gjs.v7i2.2395>
- 5 Alimkhan, A. (2022), “Toponimiyalyk derekterdin lingvoeltanyndyk mani” [Linguistic and regional significance of toponymic data]. *Conf. Proc. of Republican Sci. and Practical Conference “The Phenomenon of National Onomastics: the History of the People, the Fate of the Land”*, Almaty, 2022, pp. 131-136. [in Kazakh]
- 6 Zhanuzak, T., Rysbergen, K. (2004), *Qazaq onomastikasy: jetistikteri men bolashagy* [Kazakh onomastics: achievements and perspectives], Almaty.
- 7 Owczarek, D. (2020), “The foreign language student as an ethnographer: language games and ethnographic techniques for enhancing the development of intercultural competence through studying foreign language culture”, *Neofilolog*, vol. 55(2), pp. 265–286. <https://doi.org/10.14746/n.2020.55.2.7>
- 8 Kramsch, C. and Whiteside, A. (2008), “Language ecology in multilingual settings. Towards a theory of symbolic competence”, *Applied Linguistics*, vol. 29(4), pp. 645-671. <https://doi.org/10.1093/applin/amn022>
- 9 Zhanuzak, T. (1971), *Qazaq esimderinin tarikhy* [History of Kazakh names], Almaty.
- 10 Abdualiuly, B. (2020), Antroponimdik ozek jane leksikalyk sabaktastyk [Anthroponymic basis and lexical continuity], *Abay at.QazUU Khabarshysy. Filologiya seriyasy*. [Bulletin of KazNU named after Abay], vol. 2 (72), pp. 57-63. [in Kazakh]
- 11 Abdualiuly, B. (2020), Antroponimdik ozek jane morfologiyalyk sabaktastyk [Anthroponymic basis and morphological continuity], *Sh.Ualikhanov atyndagy Kokshetau universitetinin khabarshysy. Filologia seriyasy* [Bulletin of Sh.Ualikhanov Kokshetau University. Philology series], vol. 4 (1), pp. 14-22. [in Kazakh]

Received: 08.12.2024